

ВОЛОДИМИР ЯКОВЕЦЬ ЯК ПРЕДСТАВНИК СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА ЧЕРКАЩИНИ

Розглянутий життєвий та творчий шлях відомого українського художника, нашого сучасника, Володимира Яковця. Особливо підкреслено патріотизм митця, його любов до рідного краю, небайдужість до сьогодення та багатогранність його творчості. Автор звертає увагу на приналежність художника до сучасного мистецтва. Показана неймовірна працьовитість і талант представника черкаської творчої інтелігенції.

Ключові слова: художник, сучасник, представник, сучасне мистецтво, патріотизм, творча інтелігенція.

Рассмотрен жизненный и творческий путь известного украинского художника, нашего современника, Владимира Яковца. Особенно подчеркнута патриотизм мастера, его любовь к родному краю, неравнодушие к настоящему и многогранность его творчества. Автор обращает внимание на принадлежность художника к современному искусству. Показано невероятное трудолюбие и талант представителя черкасской творческой интеллигенции.

Ключевые слова: художник, современник, представитель, современное искусство, патриотизм, творческая интеллигенция.

It is devoted to the course of life and the career of the well-known Ukrainian artist, our contemporary, Volodymyr Yakovets. Especially it is underlined the master's patriotism, his love to the native land, not indifference to the present and the many-sidedness of his creative works. The author pays attention to the belonging of the artist to the contemporary art. It is shown the unbelievable zeal and talent of the representative of the Cherkasy creative intelligentsia.

Key words: artist, contemporary, representative, contemporary art, patriotism, creative intelligentsia.

Термін «сучасне мистецтво» зазвичай вважають еквівалентом contemporary art, тобто мистецтвом, що відповідає часу. На жаль, літератури, присвяченої сучасному мистецтву, зокрема на Черкащині, украї недостатньо. Тексти, які можна вважати першоджерелами – газетні публікації, маніфести, статті в журналах, інтерв'ю, мають апологетичний характер. Наприклад, головною вадою більшості матеріалів є висвітлення діяльності одесько-київського гурту митців, без згадки про художні події в інших містах. Тому, ми ставимо перед собою мету, розглянувши життєвий та творчий шлях В. М. Яковця, як представника сучасного мистецтва в Черкасах, описати культурні події на Черкащині 1990-х – 2000-х років. На нашу думку, показ та характеристика творчих надбань представника черкаської

інтелігенції, нашого сучасника, є актуальним і необхідним для прозорого висвітлення історичних подій новітньої історії нашого краю та розвитку сучасного мистецтва в регіонах.

Володимир Миколайович Яковець народився 14 жовтня 1960 р. в Черкасах. З 1970 р. по 1976 р. Володимир відвідував заняття в художній студії, що допомогло йому згодом в 1980 р. закінчити Ужгородське училище прикладного мистецтва. По закінченню навчання він брав активну участь в знаменитих молодіжних пленерах, організованих Тиберієм Сільваші в Седневі наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, що також допомогло йому стати членом Національної спілки художників України в 1990 р.

Одним із найяскравіших явищ українського мистецтва кінця 1980-х років була

поява молодіжного руху, який невдовзі отримав назву «Нової хвилі». В основному до її складу входили художники, які тількино починали свій творчий шлях і не страждали від переслідувань з боку влади. Художники працювали в різних містах і не були об'єднаними. Явище сформувалося в якості єдиного всеукраїнського руху завдяки пленерам «Седнів – 88» та «Седнів – 89». Для українського мистецтва ці пленери та виставки мали величезне значення. На них вперше були представлені ті художники, які позначили собою на наступні десятиліття розвиток сучасного мистецтва в Україні [1]. І саме В. Яковця називають одним із яскравих представників «Нової хвилі» в українському мистецтві кінця ХХ ст.

Стосовно цього періоду, деякі критики наголошують на тому, що постмодернізм був витіснений пост-постмодернізмом, який пов'язують з процесами глобалізації. «...криза (а сьогодні очевидно, що був і фініш) постмодернізму, який охопив з кінця 80-х років світове мистецтво, не міг оминати і українську «Нову хвилю» [2; 3] Однак, на нашу думку, не варто констатувати остаточний занепад постмодернізму; сьогодні в українському художньому просторі співіснує багато стилів, течій, напрямків (серед яких присутній і постмодернізм).

Творчість сучасних художників – це постійні пошуки і зміни форм самовираження. Більшість сучасних митців не працюють в одному стилі, вони експериментують з жанрами, техніками і, звичайно, стилями. Сучасному мистецтву притаманні строкатість засобів вираження і творчих задумів. Тенденцією стало розмивання між окремими видами, стилями та напрямками, внаслідок чого утворилися нові види мистецтва, що поєднують в собі образотворчість і театр, кіно та музику. Поєднання живопису з новими інформаційними технологіями дозволяє розглядати його як нове явище між живописом і новими медіа [4]. Досить поширеним явищем є інсталяція – одна з широко вживаних систем художньої мови, «обов'язкова» для сучасного митця, відеоарт тощо. Незважаючи на загальну хронологічну відсталість пострадянських країн, і України зокрема, у мистецьких пошуках, іноді наші художники випереджали світові тенденції.

Творчий досвід В. Яковця сформувався на основі постмодернізму. Звідси – інакомовність, умовність, різноманітні експерименти в царині кольору. Тло робіт – це ускладнений простір ліній, плям, геометричних фігур. Цікавою особливістю його робіт є авторська техніка. Він відстояв своє право на самовираження – писати на парусині, синтезувати на одному полотні стилі і напрямки, додавати до живопису фотографії, створювати особливий візуальний ефект від направленої світла на полотна.

У другій половині 1990-х років в Україні набуває розвитку енвайронмент посеред вулиць міста. Згідно Великого енциклопедичного словника «*енвайронмент (англ. environment) – вид мистецтва, що займає проміжне положення між скульптурою та архітектурою малих форм. Його пластичні образи розраховані на театралізовану співучасть глядачів*» [5]. Соціально-політичні дії відомі в мистецтві ще з часів дадаїстів та футуристів. Останні десятиріччя акції, що базуються на «інтерактивному» задіяні глядачів до художнього процесу називають, слідом за Д. Бойсом, «*соціальною скульптурою*». Соціальна скульптура – поняття, впроваджене Джозефом Бойсом, щоб звернутися до творчих дій, із залученням громадськості, які впливали б на навколишній світ, обумовлюючи формування суспільства як нескінченний процес, в якому кожна окрема людина бере участь, діючи як художник [6; 7]. В Україні соціально-політичний акціонізм провокативного характеру набув поширення з початку 1980-х років. Найчастіше соціально-політичні акції мали ще й національне, політичне або порнографічне підґрунтя [4]. Більшість із них базується на концептах подолання кордонів між сферою приватного буття та публічністю.

З 1994 р. Володимир Яковець проводив у громадських місцях Черкас акції із залученням перехожих. Перша з них мала назву «Археологія». Ідеєю, що надихала художника, була масова соціальна терапія мистецтвом через залучення до акцій якомога більшої кількості випадкових людей. 1997 р., за домовленістю з мером міста, В. Яковець провів масштабне дійство (до речі, унікальне для України) – огортав триповерхову школу в живописні твори («Шлях до Відродження»)

[8]. Згодом митець огорнув у живопис величезну споруду міської концертної зали («Ноїв ковчег»). Цього ж року, під час свят міста, художник створив разом з кількома сотнями добровольців твір «Фонтан волі» (існуючий каркас міського водограю було переодягнуто в живопис та інсталяції). 1998 р., зі ще більшим розмахом Володимир Яковець упакував адміністративну будівлю міськради [9; 10].

В. М. Яковець – учасник Всеукраїнських, Міжнародних, Всесоюзних, обласних та персональних художніх виставок, Всеукраїнських та Міжнародних художніх проєктів та пленерів в Україні, Росії, Польщі, Бельгії, Норвегії, Швеції, Данії, Іспанії, Італії, Австрії, Німеччини, Канаді і США. Крім того, він куратор арт-проєктів «Вікторія» [11], «Антракт» [12], «Еротика в мистецтві», пленеру «Софіївка-200». В 1999 р. отримав звання «Людина року» за найкращий художній проєкт.

Автором величезної кількості арт-проєктів, які були здійсненні в Києві, Черкасах, Запоріжжі та в інших містах був саме В. Яковець. За словами експертів, художні проєкти Яковця *«вийшли за рамки живопису»*, їх доводиться *«ставити, як спектаклі»*. Найбільш відомі проєкти, крім згаданих вище, – «Вакуум», «Зондерзона», «Стіна», «Голгофа», «Ніч незалежності», «Летючий голландець» та інші. Одні з них були організовані за участі В. Мальського, інші – фотохудожника Ю. Суховенка та багатьох інших художників. Описуючи їх, мистецтвознавці говорять про «пост-постмодернізм» або про «суперперформанс», але сам художник вважає себе реалістом. *«Я просто описую життя таким, яким воно є після катастрофи, після розпаду Червоної імперії, – говорить він. – І це дуже дивне життя...»* [13]. Арт-акції відразу стали легендою сучасного мистецтва, висунувши Черкаси у перший ряд міст – художніх центрів України.

Крім того, з 1994 р. В. Яковець є організатором чисельних молодіжних виставок та пленерів, таких як «Тексти», «Енергія кохання» [14; 15], «Фрагменти» [16; 17] тощо.

На нашу думку, доволі цікавою є виставка «Тексти», на яку не можливо не звернути увагу. Із текстами художник почав працювати ще з 1990 р. В різні періоди його

творчості тексти то з'являлися, то зникали з його робіт. Виставка «Тексти», що пройшла в березні 2010 р. в галереї ЦСМ «Совіарту» в Києві, була сформована з наступних серій: 1) «Сусіди»; 2) «Блакитна культура»; 3) «Покоління».

Ювілейна виставка «Енергія кохання» [14; 15], приурочена 50-й річниці художника, що вже здобув авторитет епатажного митця у жанрі перформансу, відбулася у Черкаському художньому музеї восени 2010 р. На цій виставці В. Яковець продемонстрував близько ста двадцяти своїх робіт, сформованих з епохальних серій «Ідеал», «Блакитна культура», «Покоління», «Фанатки», разом з перформансом автора та гурту «Неправильний театр» – театралізованою виставою зі «спецефектами» – спеціально підбраною музикою (вокальна група «Буднітай») та світловим супроводом (технічна група «P. Romo проєкт»).

В травні 2011 р. успішно пройшов виставковий проєкт В. Яковця «Фрагменти». Перша персональна виставка митця була презентована в Національному художньому музеї України. В проєкті автор поєднав відео-документацію його акцій 2000-х роках, фотографії та живописні серії «Покоління», «Віддзеркалення», «Ідеал» та «Блакитна культура». Вони повною мірою репрезентували основні види та напрямки творчості художника на даний час. У різних техніках художник розробив провідні ідеї, що перетинаються з актуальними проблемами сьогодення, – штучність реальності, неможливість її безпосереднього переживання, клонованість будь-яких явищ, зокрема і культурних, перевиробництво текстів та інформації. Президент Центру сучасного мистецтва «Совіарт» Віктор Хаматов відмітив, що *«персональна виставка в Національному музеї – це вершина творчої кар'єри будь-якого художника»* [16; 17], але він певен, що Володимир Яковець на цьому не зупиниться, так як його покликанням є *«творити високе»*.

Микола Бабак, критикуючи виставку молодих художників, що пройшла в Черкасах в 1997 р. у виставочному залі Черкаської спілки художників України, назвав В. Яковця на той час безперечним лідером молодіжного руху, що міцно утвердився на ниві нео-поп-

арту. Крім особистих полотен, як наприклад «Lady with ermine», митець представив спільний проект в техніці інсталяції разом з художниками О. Шепеньковим та В. Мальським під назвою «Абстинентний синдром» (1996). Яковцю притаманна, – наголошує М. Бабак, – така риса, як пізнання світових культур в дещо іронічній забарвленості. Хоча його особиста впертість заважає більш відверто звернутися саме до національних витоків, примушує його бути в опозиції до ряду інших митців [18]. Калейдоскоп його полотен – це тотальна ілюзивність, переплетена з саркастичністю, цитатністю, епатажем та холодною відреченістю. Це не стерильний поп-арт, а щось на зразок маніфесту антитоталітаризму. Тобто, розвінчання будь-якого конкретного напрямку, кубізму, імпресіонізму чи академізму. Показовою роботою такого плану є полотно «Сон лесника». Це стилізований портрет жінки часів Відродження, трансформований в ірреальний простір і підсилений енергією емоцій. Це людські біль і радість, – підкреслює М. Бабак. Радість уявної гармонії душі, що бачиться лісникові через холодне тіло пилки [18].

Роботи черкаського художника Володимира Яковця відрізняються яскраво вираженим індивідуальним стилем. Дійсно, його живопис ні з ким не схожий. Чи не тому його роботи було відібрано (із небагатьох художників, яких сміливо можна назвати класиками) в епохальний каталог «Мистецтво України ХХ століття», що вийшов у 1998 р. під патронажем Президента України Л. Д. Кучми Асоціацією Арт-галереєю України. Творчість художника мало кого залишає байдужим. Основними творами митця вважають «Дерево життя і знаки зодіаку» (1988), «Мандри Марса» (1989), «Спостерігач» (1990), «Люди та звірі» (1997), «Рожевий Рафаель» (2003), «Антик № 3» (2005). «*З іменем Володимира Яковця пов'язано багато міфів та легенд, які не в змозі «переварити» столичний бомонд*», – відмітив якое мистецтвознавець Володимир Гулич. На думку експерта, проекти черкаського майстра «*на фоні інфантильного Заходу*» нагадують вибух ядерного реактора. «*На жаль в Україні не знайдеться і п'яти художників, рівних по силі цьому автору*», – вважає В. Гулич.

Роботи митця виставлялися на Бієнале в Падуї (Італія) в 1992 р. та 1994 р. поруч з картинами відомих художників ХХ ст.: С. Далі, П. Пікассо, А. Матіса, М. Шагала, Я. Христо. Він чудовий портретист. Недавном в 1991 р. в Норвегії йому замовили портрети нині правлячих короля та королеви.

Досить цікавим явищем в українському мистецтві є виникнення в 2006 р. в Києві творчої групи «Контра Банда», учасниками якої стали, крім самого Володимира Яковця, Гліб Вишеславський та Анна Алабіна. Ця група провела виставки «Мова» в галереї ЦСМ «Совірту» в Києві (у складі Г. Вишеславський та В. Яковець), «Контрабанда у Венецію» в галереї «Мистецький курінь» в Києві та інші. Можливість спільної роботи природно виходила з попереднього творчого досвіду кожного митця. Так А. Алабіна займалася перформансом та енвайронментом у складі групи «Неправильний театр», твори Г. Вишеславського (перформанс, фотографія, енвайронмент) останніми роками все більше стосувалися соціально-політичної тематики, а енвайронмент та живопис В. Яковця звертались до широкого кола культурологічних контекстів.

Першою спільною акцією групи була виставка «Мова» (2006). Тематика експозиції стосувалась протиріччя у сучасній Україні, що виникли між загально-цивілізаційним універсальним дискурсом та локальними реаліями традиційної культури. Тема розкривалась за допомогою контрастних співставлень літер, як символів, та значень, що вони утворюють і образів реального життя. Саме через символи мови – літери, та асоціації з ними пов'язані, художники побудували ємкий за змістом монументальний образ взаємодії сучасної української культури з культурами світу. Експозиція представляла собою сучасну за естетикою, мультимедійну просторову композицію, що складалася із зображень на полотні, відеоінсталяцій, світлових та звукових ефектів.

В експозиції «Мова – 2» митці запропонували глядачам маловідомі широкому загалу факти, щодо потужного нонконформістського руху в повоєнній Україні та його унікальність у порівнянні з процесами у мистецтві сусідніх країн. Вони презентували багато імен митців, що належали до українського

нонконформізму та постмодернізму. Учасники «Контра Банди» взяли на себе роль посередників. Це ніби контрабандне перевезення інформації, яку ще ніхто не постачав. На відео була представлена мова нонконформістського мистецтва України, яку в свій час в СРСР переслідували, але зараз її не помічають за більш важливими процесами економіки. Проте, ця мова порушує загальнолюдські питання, говорить із особистим, національним забарвленням. Вона користується своїми особливими символами і, щоб їх збагнути, треба вдивитися в образи на фотографіях та відеосвідоцтва.

Завдяки своєму успіху та безперечній актуальності проблеми в 2009 р. була створена експозиція «Мова – 3». Композиція складалася з п'ятдесяти художніх полотен, на яких були зображені літери алфавітів народів світу, що живуть в Україні. Крім літер, були зображення облич людей, представників цих народів. Митці поставили перед собою завдання показати, що всі ми люди і всі живемо в одній прекрасній і багатокультурній країні, тому нам не потрібно сваритися. Крім картин, був представлений монітор, на якому з'являлися, складені в різні фігури, пальці – азбука глухонімих. Цим В. Яковець разом зі своїми колегами хотів показати, що люди можуть зрозуміти один одного при будь-яких обставинах.

Другою спільною дією групи була провокативна акція «Контрабанда в Венецію» (2007), до складу якої, незважаючи на зовнішній вигляд «виставки в галереї», входив перформанс і енвайронмент. Вся зала була заповнена великими картонними ящиками, з підлоги до стелі. Для глядачів були залишені лише вузькі ущелини. На стінах була розміщена атрибутика митниці. Художники сиділи в окремій коморі і розповідали про жахливий випадок затримання на митниці, що ніби стався з їхніми роботами, які вони везли до Венеціанського бієнале сучасного мистецтва. Тематика акції стосувалась адміністративної «непрозорості» при підготовці української презентації Венеціанського бієнале 2007 р. Нагадаємо, що Венеціанське бієнале – один з найпрестижніших у світі фестивалів сучасного мистецтва,

якому вже понад століття. Він заснований в 1895 р. і відбувається кожні два роки. Попередні рішення Міністерства культури про відкритий конкурс було змінено на стару практику адміністративних призначень. Митцям групи «Контра Банда» це дало ґрунт стверджувати, що українські художники можуть потрапити на бієнале лише за допомогою «контрабандних» методів. Саме після цього перформансу остаточно затвердилась назва групи [19].

Третя спільна дія групи відбулася на вулицях – «Вибір мистецтва! (Мистецтво майбутнього)» в 2007 р. на центральній площі та вулицях Києва. На вантажній машині митці спорудили піраміду з власного живопису, фотографій та увінчали її прапорами із зображенням творів класиків модернізму й авангарду. Вантажівка їхала вулицями міста, зупинялась на площах, де на той час йшли політичні мітинги. Група «Контра Банда» цією акцією висловлювала протест проти хвилі масового виселення митців з майстерень та закриття галерей. Ця акція була частиною першого Міжнародного фестивалю соціальної скульптури, до участі в якому групу запросили як одну з небагатьох в країні, що займається соціально-орієнтованим мистецтвом.

Четверта спільна акція групи «Контра Банда» мала назву «За культурний відпочинок!». Вона була проведена в 2007 р. на парусній яхті, що йшла Дніпром від Черкас до моря. На щоглі яхти художники замінили вітрила на власні полотна, що закликали глядачів, які відпочивали вздовж берега, до відповідального ставлення до природи та, особливо, до Дніпра. Візуальне звернення підкріплювались роздачею листівок. Крім екологічних закликів, увага акцентувалась на культурно-історичній символіці Дніпра в свідомості українців, на необхідності відродження традицій. Це робилось у гротескній формі, використовуючи гіперболічні порівняння.

Влітку 2007 р. в Україні підсилюлись політичні дискусії навколо вступу до НАТО. Група «Контра Банда» презентувала дві міні-демонстрації, що гротескно й саркастично відтворювали політичні стереотипи та інтелектуально низький рівень дискусій, нав'я-

заних суспільству медійним простором. Першою була акція «Ната», що відбулася в Черкасах на центральній площі міста. Наступна спільна дія мала назву «Постер» і також пройшла на центральних вулицях Черкас. Митці провели серед міста серію провокативних акцій, що здавались перехожим безглуздими, дикуватими, але смішними вчинками.

Група акцентує спрямованість своїх праць на активний діалог з глядачем, залученням його до взаємодії з творами. В основі проєктів «Контра Банди» знаходиться національна та соціально-провокативна тематика. Значне місце займає цікавість до внутрішньо-художніх «цехових» процесів, що відбуваються у сучасному мистецтві України.

Влітку 2011 р. в Черкасах проходив IV Міжнародний фестиваль сучасного мистецтва «Его». В його роботі взяли участь близько п'ятдесяти художників зі всієї України, а також Росії, Франції, Вірменії, Парагваю, Канади, Бразилії, Італії, Німеччини, Швеції та Аргентини. Звичайно на цьому фестивалі були представлені роботи епатажного черкаського художника В. Яковця. До речі, він був співавтором цього заходу. На виставці була представлена його композиція з чотирьох двохметрових робіт із живописних серій «Покоління» і «Віддзеркалення».

Багато років митець передає свій досвід юним талантам, працюючи в дитячій художній

школі ім. Д. Г. Нарбути. Разом з іншими викладачами він виховав ціле покоління молодих художників, які, без сумніву, множитимуть славу українського мистецтва.

Роботи В. М. Яковця зберігаються в колекціях Ватикану, Deutsche Bank, в Національному художньому музеї, Дирекції австрійського телебачення у Відні, в музеї нонконформістського мистецтва в Санкт-Петербурзі і в центрі сучасного мистецтва «Совіарт» в Києві, приватних галереях і колекціях в Україні та за кордоном.

Творчість Володимира Яковця різноманітна й одночасно цілісна: різноманітна, завдяки схильності до постійного експерименту; цілісна – від прагнення до власної істини, що проявляється у пізнаваності візуального виразу. Свій напрям художник визнає як «палімпсестну симуляцію» [14], де постмодерністська колажність, іронія гармонійно співіснують з архаїчною невгамовною експресією, яка примушує до подолання двомірності і зухвалих експериментів у просторі, інсталяцій гігантських розмірів із залученням природних і штучних стихій. Відтак архаїчна «енергія кохання», багаторазово переписана і проявлена в палімпсесті, співіснуючи зі світоглядними вимірами сучасного постмодерного буття, стала провідною темою творчості сучасного актуального художника Володимира Яковця.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вышеславский Г. Пленэры «Седнев – 88» и «Седнев – 89» и движение «Новая волна». – Режим доступу до джерела: <http://bottega-magazine.com/topic/read/340/>.
2. Соловійов О. Рефлексії 90-х // Галерея. – 1999. – № 1.
3. Соловійов О. «Нова хвиля» в українському мистецтві 90-х рр. // Сучасне мистецтво. – К., 2004. – С. 38-39.
4. Вишеславський Г. Художні процеси у сучасному мистецтві України 1990-х рр. – Режим доступу до джерела: http://www.mari.kiev.ua/PDF_2011/SM_2008/007-062.pdf.
5. Большой энциклопедический словарь // Сайт Словопедия. – Режим доступу до джерела: <http://www.slovopectia.com/2/200/227945.html>.
6. Чепелик О. Розглядаючи практики соціальної скульптури та естетику взаємодії // Художня культура. Актуальні проблеми: Науковий вісник. – К. : ХІМДЖЕСТ, 2010. – Вип. 7. – С. 165-175.
7. Чепелик О. Київ став ареною для практик соціальної скульптури. – Режим доступу до джерела: http://mari.kiev.ua/06_03.htm.
8. Лубенський А. Гипервизуальный проект черкасских художников: Композиция из 300 работ 53 художников потрясла воображение черкашан // Губернские ведомости. – 1997. – 3 июля. – С. 3.
9. Лубенський А. Новая суперакция черкасских художников // Контекст. – 1998. – 4 вересня. – № 18 (18). – С. 16.
10. Лубенський А. Центр України // Мій дім – Черкаси. – 1999. – № 11 (15), вересень. – С. 16-17.
11. Березенко Г. Апофигей неправильности // Информационный портал Черкасы. – 2003. – 4 февраля. – Режим доступу до джерела: <http://www.gorod.ck.ua/news/513/>.
12. «Антракт-7»: Черкаські художники вийшли з депресії // Сайт ВІККА-Новини. – 2010. – 1 квітня. – Режим доступу до джерела: <http://www.vikka.ck.ua/ua/news.php?bl=1&pid=6&view=1306>.
13. Лубенський А. Владимир Яковец: «Я просто описываю жизнь после катастрофы...» // Режим доступу до джерела: http://ru.wikisource.org/wiki/Ad_notam_%D0%97%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%B8_2005/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_89.
14. Гладун О., Яковец І. Палімпсест як симулятивна практика Володимира Яковця // Art Ukraine. – 2010. – 26 листопада. – № 5 (24). – Режим доступу до джерела: <http://www.artukraine.com.ua/ukr/articles/185.html>.

15. Могилко С. Володимир Яковець показав «Енергію кохання» // Прес-Центр. – 2010. – 24 листопада. – № 47 (279). – Режим доступу до джерела: <http://pres-centr.ck.ua/tape/16303/>.
16. Володимир Яковець. Фрагменти // Сайт Національний художній музей України. – Режим доступу до джерела: <http://namu.kiev.ua/ua/expositions/bills/view.html?eid=195>.
17. «Фрагменти» Володимира Яковця // Сайт ВІККА-Новини. – Режим доступу до джерела: <http://vikka.ck.ua/ua/news.php?bl=1&pid=6&view=3413>.
18. Бабак М. У межах провінції // Місто. – 1997. – 3 січня. – № 1 (94). – С. 9.
19. Бравада О. Черкашани – в епіцентрі скандального мистецтва // Прес-Центр. – 2007. – 28 лютого. – № 9 (84). – Режим доступу до джерела: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-3607.html>.

Рецензенти: *Чубіна Т. Д., д.і.н., професор Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля МНС України;*
Котляр Ю. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

© О. О. Спіркіна, 2012

Стаття надійшла до редколегії 05.11.2011